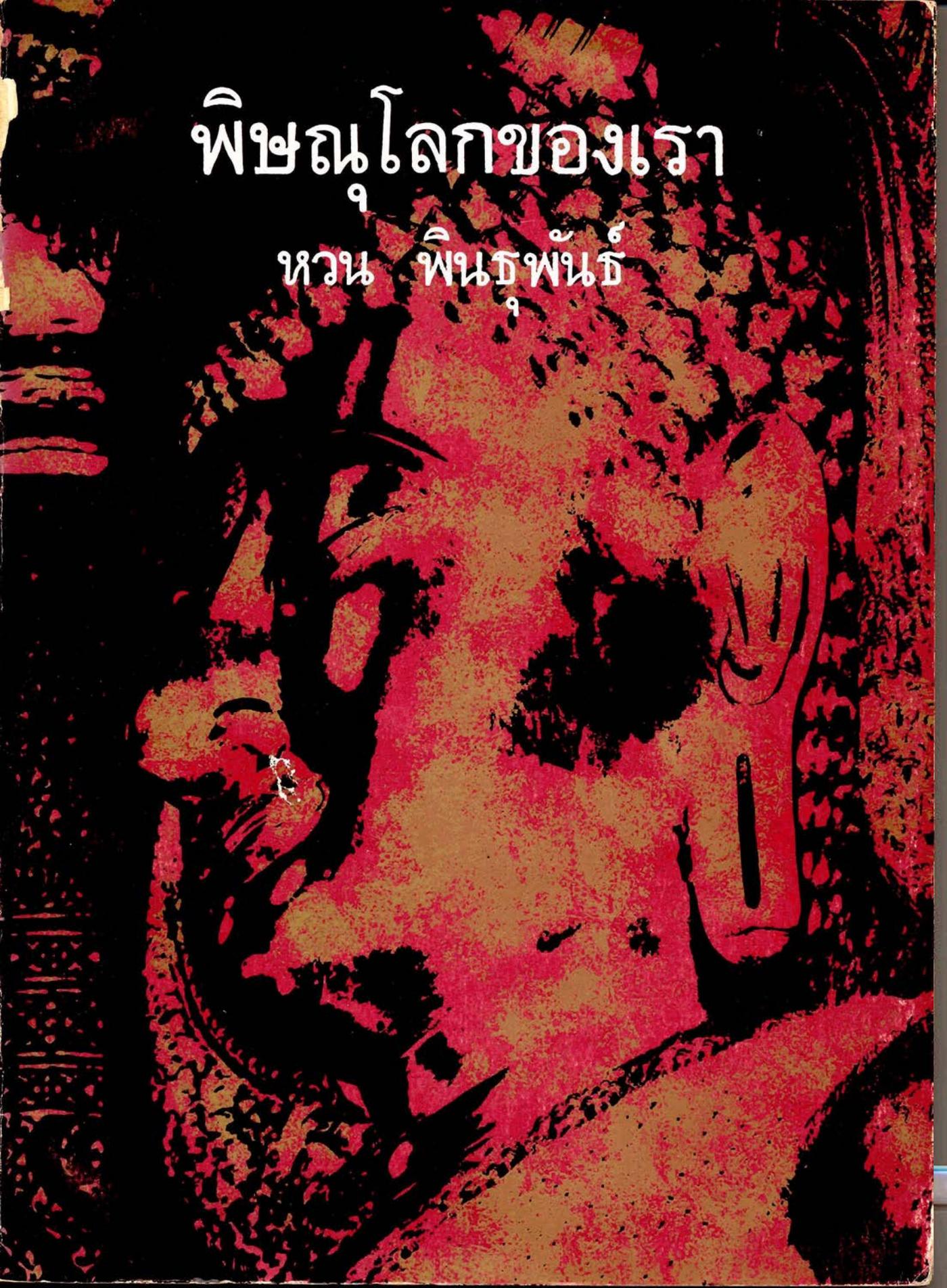

พิษณุโลกของเรา

หวน พันธุ์พันธ์

พิษณุโลกของเรา หวน พิณรุฬห์

วิทยาลัยราชภัฏศึกษา พิษณุโลก
จัดพิมพ์
ด้วยความช่วยเหลือจากมูลนิธิอาเซีย

ราคา ๒๕ บาท

/

ธันวาคม ๒๕๑๔

ปก : พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ไชยยศ เรื่องสุวรรณ ถ่ายภาพ
หวน พันธุ์พันธ์ ออกแบบ
พิจาวรณ์ ตั้งคไพศาล ศิลปกรรม

ภาพประกอบ

ถ่ายภาพ : ไชยยศ เรื่องสุวรรณ
จงเจริญ เมตตา
หวน พันธุ์พันธ์

พิมพ์ที่กรุงเทพมหานครพิมพ์ ๑/๑ ถนนราชบพิธ พระนคร โทรศัพท์ ๒๒๕๒๑๓, ๒๒๕๔๔๖ นายจุมพล เชนรัฐพงศ์พันธ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๔.

คำนำ

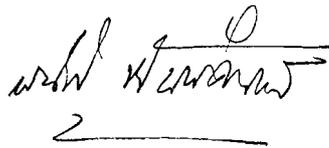
*

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า หน้าที่หลักประการหนึ่งของสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษาคือการวิจัย ซึ่งจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้อันจะนำมาใช้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการให้เจริญแพร่หลายยิ่งขึ้นและใช้เป็นหลักฐานสำหรับอ้างอิงในการศึกษาให้กว้างขวางออกไป

การที่อาจารย์หวน พันธุพันธ์ ได้พยายามริเริ่มงานวิจัยด้านโบราณคดีในเขตจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อกันคว้าหาหลักฐานประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งของชาติไทย โดยเฉพาะเขตจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียง อันเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติไทย จึงนับได้ว่าเป็นความมานะบากบั่นที่น่าสรรเสริญ และเป็นแบบอย่างที่คณะอาจารย์วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก จะได้กระทำต่อไป

วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลกขอขอบคุณมูลนิธิอาเซียที่เห็นความสำคัญของงานวิจัยครั้งนี้และได้สนับสนุนทางด้านการเงินจนปรากฏผลออกมาเป็นหนังสือเล่มนี้

ขอขอบคุณอาจารย์ผู้ร่วมงานกับอาจารย์หวน พันธุพันธ์ คืออาจารย์ไชยยศ เรืองสุวรรณ และอาจารย์ประจักษ์ สายแสง ตลอดจนนิสิต นักศึกษา และประชาชนในท้องที่จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดใกล้เคียง ที่ได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือสับหา ค้นคว้าข้อเท็จจริงและหลักฐานต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีตลอดมา จนได้หลักฐานชัดเจนพอที่จะเชื่อถือได้ว่าถูกต้องเป็นอย่างยิ่ง

(รองศาสตราจารย์ ดร. พันส์ หันนาคินทร์)

รองอธิการ

วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก

จากนักเขียนเขียนวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของผู้เขียน

เปลื้อง ณ นคร

เขียนคอลัมน์ “บรรณาธิการเรียนท่านสมาชิก”

ในวิทยาสาร ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒๙ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๑

ตอนหนึ่งว่า

“คุณหวน พินธุพันธ์ อาจารย์วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี ได้เรียบเรียงเรื่อง “ลพบุรีที่น่ารู้” จัดพิมพ์เสร็จแล้ว ส่งมาให้บรรณาธิการ ๑ เล่ม เห็นว่าเป็นหนังสือดีมาก เพราะเรียบเรียงขึ้นถูกต้องตามหลักวิชา ให้นำอ่าน มีภาพประกอบ...”

‘กิมชาติ’

เขียนคอลัมน์ “หนังสือ”

ในฟ้าเมืองไทย ฉบับที่ ๔๕ ๒๙ มกราคม ๒๕๑๓

ตอนหนึ่งว่า

“ไม่เคยได้ยินชื่อ หวน พินธุพันธ์ มาก่อน เพราะถึงแม้เขาจะเคยเขียนหนังสือบทความ เรื่องสั้นและกลอนมาแล้วหลายเล่ม หลายเรื่อง และหลายบท แต่ก็ยังเป็นหนังสือและหนังสือพิมพ์ ที่ตามปกติไม่สนใจทั้งนั้น”

“แต่หนังสือชื่อ “ลพบุรีที่น่ารู้” ของ หวน พินธุพันธ์ เป็นเรื่องที่สนใจ เพราะฉะนั้นถึงแม้จะไม่ได้ยินชื่อผู้เขียนมาก่อน ก็หยิบหนังสือเล่มนั้นขึ้นมาอ่านด้วยศรัทธา (หรือความลำเอียง) และเมื่ออ่านจบแล้วก็ไม่ผิดหวัง และออกจะรู้สึกดีใจที่ได้รู้จัก หวน พินธุพันธ์ ด้วยการแนะนำของหนังสือเล่มนั้น”

ส. ศิวรักษ์

เขียนคอลัมน์ “แนะนำหนังสือและนักเขียน”

ในสตรีสาร ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๕๐ ๒๔ มีนาคม ๒๕๑๔

ตอนหนึ่งว่า

“นายหวน พันธพันธ์ แห่งวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก เป็นคนหนึ่งซึ่งสนใจค้นคว้าด้วยท้องถิ่นต่าง ๆ ดังได้เคยเรียบเรียง ตบพิมพ์ที่น่ารู้มาเล่มหนึ่งแล้ว ในสมัยที่ประจำอยู่ ณ วิทยาลัยครูจังหวัดนั้น ครั้นบัดนี้มีผลงานออกมาเป็นชื่อ อ่างทองของเรา (ซึ่งผู้จัดพิมพ์เปลี่ยนชื่อเสียใหม่ที่ปกเป็นอ่างทองในอดีต) มุลนิธิเสฐียรโกเศศจึงจัดพิมพ์เผยแพร่ให้โดยได้รับความอนุเคราะห์จากมูลนิธิอาเซียอีกต่อหนึ่ง”

และอีกตอนหนึ่งว่า

“หากนายหวนประจำอยู่ที่พิษณุโลกนานวันออกไป หวังว่าเราคงได้อ่าน “พิษณุโลกของเรา” หรืออะไรทำนองนี้ด้วยบ้างก็ได้ และถ้าเรามีคนที่สนใจในประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นเช่นนี้มากจน วรรณกรรมประเภทนี้ของเราคงจะสมบูรณ์จนสมเจตนาธรรมย์ของท่านเจ้าคุณผู้เป็นต้นเค้าที่มาของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ”

ดาราวลัย เกษทอง

เขียนคอลัมน์ “นำอ่านหนังสือ”

ในวิทยาสาร ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๕ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๔

ตอนหนึ่งว่า

“อ่างทองในอดีต เป็นผลงานความพยายามของคนอ่างทอง ที่รักและภาคภูมิใจในจังหวัดบ้านเกิดคนหนึ่ง ได้รวบรวมเรื่องราว ข้อเท็จจริง และรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับจังหวัดนี้เท่าที่ได้ปรากฏมีการเขียนไว้ พิมพ์ไว้ ตลอดจนที่เล่าสืบต่อกันมา และได้จดจำกันไว้ อย่างดูเหมือนจะให้มากที่สุด และถนัดวันที่สุด”

และอีกตอนหนึ่งว่า

“เมื่อเปิดหนังสือเล่มนั้นผ่านมาถึงหน้าสุดท้ายแล้ว ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า หวน พันธุ-
พันธ์ ผู้เรียบเรียง ได้พยายามรวบรวมเอาสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับอ่างทองมาเก็บไว้ ทั้ง
ที่เป็นหลักเป็นฐานและเป็นเกร็ดเป็นฝอย ทั้งที่สนุก และไม่สนุก อย่างไรก็ตาม
แม้ว่าการรวบรวมและเรียบเรียงจะยังไม่สามารถประสานเนื้อหาความสำคัญของเรื่อง
ราวต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นหนังสือเล่มหนึ่งจริงๆ และแม้ว่าสิ่งที่รวบรวมจะมีทั้งน่า
สนใจและไม่น่าสนใจปนๆ กันอยู่ แต่เราก็มีโอกาสดูเลือกอ่าน และเมื่อเลือก
อ่านดูแล้ว เราก็จะได้รู้เรื่องของอ่างทองมากขึ้น โดยความสะดวกขึ้น ซึ่งอาจเป็น
ทางให้สามารถรู้จักอ่างทองได้อย่างดีในโอกาสต่อไป”

นลินินทร

เขียนในสยามรัฐฉบับวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔

ตอนหนึ่งว่า

“ผู้เขียนอ่างทองในอดีต ขณะนี้เป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุ-
โลก และเป็นคนที่ใส่ใจในความรู้เกี่ยวกับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ฉะนั้น หนังสือ
เล่มนี้จึงเป็นการเขียนขึ้นเพื่อสนองคุณแผ่นดินที่เห็นจะไม่ผิดความจริงเท่าไรนัก”

และอีกตอนหนึ่งว่า

“หนังสือเรื่องอ่างทองดังกล่าว เป็นหนังสือที่ควรแก่การสนับสนุน และที่ถูกต้องที่
หน่วยราชการจะต้องให้ความสนับสนุน แต่เมื่อคิดได้ว่าหน่วยราชการในเมืองไทย
นั้นแทบจะเอาตัวเองไม่รอดอยู่แล้ว ความถูกต้องความควรนั้นก็ไม่ว่าเป็นจะต้องคิด”

คำปรารภ

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าเป็นครูสอนที่วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือ “ลพบุรีที่น่ารู้” ขึ้นเล่มหนึ่ง เพราะข้าพเจ้าเป็นครูอยู่ที่นั่นนานปี และมีความสนใจในโบราณวัตถุสถานและเรื่องราวของลพบุรีอยู่แล้ว ประกอบกับทั้งลพบุรีเป็นจังหวัดแรกที่ได้ให้ข้าพเจ้าเริ่มชีวิตรับราชการครู ด้วยเหตุเหล่านี้ ข้าพเจ้าจึงเขียนหนังสือ “ลพบุรีที่น่ารู้” ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์หรือเพื่อตอบแทนบุญคุณจังหวัดนั้นก็น่าจะเป็นไปได้ หลังจากนั้น ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือ “อ่างทองของเรา” ขึ้นมาอีกเล่มหนึ่ง เพราะเหตุว่า อ่างทองเป็นจังหวัดบ้านเกิดของข้าพเจ้า และการเขียนหนังสือเล่มนี้ก็เป็นภาระสนองบุญคุณบ้านเกิดเมืองนอนของข้าพเจ้าไปด้วยก็คงจะพอเป็นไปได้เช่นกัน หนังสือทั้งสองเล่มที่ข้าพเจ้าเขียนไปแล้วนั้น ได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์จากนักเขียนหลายท่าน ดังข้าพเจ้าได้คัดข้อความบางตอนของนักเขียนบางท่านมาลงไว้แล้ว นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังได้รับจดหมายจากท่านผู้อ่านและเพื่อนๆ อีกหลายรายด้วยกัน ทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจที่อยากจะเขียนหนังสือทำนองนี้อีกต่อไป

ต่อมาข้าพเจ้าได้รับความเมตตาจากท่านรองศาสตราจารย์ ดร. พันธ์ หันนาคินทร์ รองอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ได้ขอตัวข้าพเจ้าและอาจารย์ปรีชา พิณรุฬพันธ์ มาทำการสอนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก เมื่อปีการศึกษา ๒๕๑๓ และ ๒๕๑๔ ตามลำดับ นับว่าวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก และจังหวัดพิษณุโลกได้ให้ชีวิตรับราชการแก่ข้าพเจ้าอีก เมื่อข้าพเจ้าอยากจะทำตอบแทนบุญคุณอันนี้ก็ไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่าทำสิ่งที่ข้าพเจ้าชอบและถนัด ประกอบกับทั้งข้าพเจ้ามีความตั้งใจไว้แต่เดิมว่า จะเขียนหนังสือทำนองเดียวกันกับ “ลพบุรีที่น่ารู้” และ “อ่างทองของเรา” ต่อไปอีก ดังนั้นข้าพเจ้าจึงเขียนโครงการเสนอวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก เพื่อทำการสำรวจ ค้นคว้าโบราณวัตถุสถานและเรื่องราวของพิษณุโลกแล้วนำมาเขียนเป็นหนังสือต่อไป โดยให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลกขอความช่วยเหลือทางการเงินจากมูลนิธิอาเซีย ซึ่งท่านรองศาสตราจารย์ ดร. พันธ์ หันนาคินทร์ รองอธิการที่สนับสนุนอย่างดียิ่ง

ข้าพเจ้าได้เริ่มงานนี้โดยไปขอแผนที่จังหวัดพิษณุโลกจากกรมแผนที่ทหารบก แล้วไปซื้อหนังสือค้นคว้าบางเล่มที่หาได้ยาก และยืมหนังสือเก่าเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก ซึ่งร้อยเอก หลวงเชอชำนาญภูเกศต์สะสมไว้ โดยคุณวิทยา นุชชม (นิสิตปีที่ ๔) ผู้เป็นหลานได้นำมาให้ยืม จากนั้นข้าพเจ้าได้เริ่มงานสำรวจค้นคว้าและถ่ายภาพโบราณวัตถุสถานต่างๆ ในจังหวัดพิษณุโลก

ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๑๓ โดยมีเพื่อนร่วมงานในการเดินทางไปสำรวจค้นคว้าและถ่ายภาพ คือ อาจารย์ประจักษ์ สายแสง อาจารย์ไชยยศ เรืองสุวรรณ อาจารย์สุวรรณ โสฬส อาจารย์จงเจริญ เมตตา คุณประพนธ์ นิตยะประภา และนิสิตนักศึกษาวินิจฉัยวิทยาการศึกษา พิษณุโลกอีกหลายคนซึ่งหมุนเวียนเปลี่ยนกันไปโดยใช้เวลาในวันหยุดราชการออกเดินทางไปสำรวจค้นคว้าและถ่ายภาพ จนกระทั่งถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๔ จึงสำรวจครบทุกอำเภอ แต่ก็ยังไม่ทั่วทุกหนทุกแห่ง เพราะมีหลายแห่งที่การเดินทางไม่สะดวกและไม่ปลอดภัย จึงต้องรอไว้เมื่อมีโอกาส การเดินทางไปสำรวจนี้ได้รับความกรุณาจากพระภิกษุ ปลัดอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอ กำนัน ครู นิสิต นักศึกษา และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้ความช่วยเหลือในการออกสำรวจอย่างดียิ่ง นับว่าการเดินทางไปสำรวจค้นคว้าและถ่ายภาพนี้ได้พบโบราณวัตถุสถาน และเรื่องราวที่น่าสนใจมากมายทีเดียว หากไม่ถ่ายภาพและไม่เขียนเรื่องราวไว้เป็นหลักฐานแล้ว ก็นับวันที่จะเสื่อมสูญและลึบเลือนไปได้

ข้าพเจ้าได้เริ่มเขียนหนังสือ “พิษณุโลกของเรา” นี้ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๑๔ ซึ่งเป็นวันรัชดาภิเษกพอดี นับว่าเป็นวันที่เป็นมงคลยิ่ง และได้เขียนเสร็จก่อนวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๑๔ เพียง ๑๕ วัน ที่ต้องใช้เวลารวบรวม ๖ เดือนนั้น ก็เพราะข้าพเจ้าได้ไปศึกษาต่อที่แผนกบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ๒๕๑๔ เป็นต้นมา จึงต้องใช้เวลาว่างจากการทำการบ้าน การเขียนรายงาน มาเขียนหนังสือและต้องเดินทางไปค้นคว้าจากหอสมุดแห่งชาติหลายครั้งด้วยกัน พอใกล้สอบปลายเทอมหรือตอนมีการบ้านมาก มุ่งงานทำรายงานมากก็ต้องเก็บงานเขียนหนังสือไว้ก่อน พอสอบเสร็จจึงได้มาเขียนต่อจนเสร็จเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๔ นี้เอง แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อแน่วว่าหนังสือ “พิษณุโลกของเรา” นี้คงยังไม่สมบูรณ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ยังมีสิ่งที่ควรแก้ไขและเพิ่มเติมอีกมากแน่นอน หวังว่าท่านผู้รู้และชาวพิษณุโลกคงจะให้รายละเอียดแก่ข้าพเจ้าในโอกาสต่อไป

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือและสนับสนุนให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าในการสำรวจค้นคว้า การเขียนและพิมพ์หนังสือ “พิษณุโลกของเรา” นี้ทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย หากความดีของหนังสือเล่มนี้พอจะมีอยู่บ้าง ก็ขอมอบให้แก่ผู้มีพระคุณทุกท่านและของข้าพเจ้าทุกท่านด้วย

หวน พิณพันธ์
๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๔

สารบัญ

คำนำ	
จากนักเขียนเขียนวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของผู้เขียน	
คำปรารภ	
แผนที่แสดงบริเวณจังหวัดพิษณุโลก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
แผนที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔	
แผนที่เขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน	
พิษณุโลกในอดีต	๑
สมัยก่อนประวัติศาสตร์	๑
สมัยลพบุรี	๒
สมัยสุโขทัย	๓
สมัยอยุธยา	๕
สมัยกรุงธนบุรี	๒๒
สมัยรัตนโกสินทร์	๒๔
รายนามข้าหลวงเทศาภิบาลและสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลพิษณุโลก	๒๖
รายนามผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก	๒๗
พิษณุโลกในปัจจุบัน	๒๕
โบราณสถานเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก	๓๒
พระราชวังจันทน์	๓๒
กำแพงเมือง คูเมือง บัอม และประตูเมือง	๓๕
กำแพงเมืองและคูเมือง	๓๕

บ๊อมและประตู	๓๘
ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	๔๐
สระแก้ว	๔๒
สระสองห้อง	๔๓
เนินดินที่แห่ห่วนกัขอตุตัวเจ้าพระยาจักรี	๔๔
วัดสำคัญในตัวเมืองพิษณุโลก	๔๖
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	๔๖
โบราณวัตถุสถานในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	๔๘
พระพุทธรชินราช	๔๘
พระปรารภวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	๕๖
พระพุทธรชินสี่ห้และพระศรีศาสดาจำลอง	๕๗
พระเหลือ	๕๘
พระอัฐารสและเนินวิหารเก้าห้อง	๕๘
พระอุโบสถ รอยพระพุทธรบาทจำลอง	๖๐
วิหารพระเจ้าเข้านิพพานหรือวิหารแกลบ	๖๐
พระสังข์กัจจายณ์ พระกินเนร กลองอินทเทวี	๖๑
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดพิษณุโลก	๖๒
หลวงพ่อกง หลวงพ่อขาว	๖๒
ต้นโพธิ์	๖๓
วัดราชบูรณะ	๖๕
อุโบสถ วิหาร	๖๖
เจดีย์	๖๗
วัดนางพญา	๖๘

วัดใหม่กษัยาราม วัดโพธิญาณ	๗๑
วัดสำคัญนอกตัวเมืองพิษณุโลก	๗๓
วัดจุฬามณี	๗๓
วัดอรัญญิก	๗๕
วัดธรรมจักร วัดท่ามะปรางค์	๑๘
วัดชีปะขาวหาย	๘๒
วัดจอมทอง	๘๓
วัดสกตน้ำมัน	๘๔
วัดศรีรัตนาราม (วัดบ้านจุงนาง)	๘๕
วัดศรีวิสุทธิาราม	๘๖
วัดจันทร์ตะวันออก	๘๖
วัดยาง	๘๗
วัดร้างในตัวเมืองพิษณุโลก	๘๘
วัดวิหารทอง	๘๘
วัดศรีสุคต	๘๐
วัดหลังศาล วัดน้อยหรือวัดอุทยานน้อย	๘๑
วัดร้างในตัวเมืองพิษณุโลกที่ไม่มีคนรู้จัก	๘๓
วัดราชคฤห์	๘๓
วัดเสื่อหรือวัดป่ามด	๘๕
วัดสระहु้าง วัดโพธิทอง	๘๕
วัดราชประดิษฐาน	๘๖
วัดร้างนอกตัวเมืองพิษณุโลก	๘๗
วัดเจดีย์ยอดทอง	๘๗

วัดพลับหรือวัดสระมะพลับ วัดสระทองกลาง วัดสุคตสวาท	๕๕
หมู่บ้านตำบลและวัดในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก	๑๐๒
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก	๑๐๒
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก	๑๐๓
วัดร้างในท้องที่อำเภอเมืองพิษณุโลก	๑๐๔
นครไทย – เมืองบางยางของพ่อขุนบางกลางท่าว	๑๐๖
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอนครไทย	๑๐๕
วัดสำคัญในท้องที่อำเภอนครไทย	๑๑๐
วัดกลางศรีพุทธาราม	๑๑๑
วัดหน้าพระธาตุ	๑๑๒
วัดหัวร้อง	๑๑๓
วัดพระยืน	๑๑๔
วัดโนนไม้ลือ วัดห้วยนา วัดนาไฟไหม้ วัดคลองจิก	๑๑๕
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอนครไทย	๑๑๖
วัดร้างในท้องที่อำเภอนครไทย	๑๑๖
กำแพงเมืองและคูเมืองโบราณ	๑๑๖
ประเพณีสำคัญของชาวอำเภอนครไทย	๑๑๗
พรมพิราม – อำเภอที่เคยเป็นเมืองมาก่อน	๑๑๕
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอพรมพิราม	๑๒๐
วัดสำคัญที่น่าสนใจในท้องที่อำเภอพรมพิราม	๑๒๑
วัดไผ่ขอน้ำ	๑๒๑
วัดท่าไชย	๑๒๒

วัดวงษ์ทอง	๑๒๓
วัดทางไหล (วัดมหาโพธิ์)	๑๒๔
วัดสนามไชย (วัดหนองแวง) วัดย่านขาด (วัดเสนา)	๑๒๕
วัดห้วยตั้ง	๑๒๖
วัดตะพานหิน วัดเขาบึง	๑๒๗
วัดสำคัญอื่น ๆ ในท้องที่อำเภอพรหมพิราม	๑๒๘
วัดร้างในท้องที่อำเภอพรหมพิราม	๑๒๙
วัดโบสถ์ - อำเภอหนึ่งของพิษณุโลก	๑๓๐
วัดสำคัญในท้องที่อำเภอวัดโบสถ์	๑๓๑
วัดโบสถ์	๑๓๑
วัดเสนาสน์	๑๓๓
วัดเหล่าขวัญ	๑๓๕
วัดนอก	๑๓๕
วัดท่างาม วัดบ่อดงคราม	๑๓๖
วัดตะเกิด	๑๓๗
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอวัดโบสถ์	๑๓๗
วัดร้างในท้องที่อำเภอวัดโบสถ์	๑๓๗
โบราณสถานอื่น ๆ ในท้องที่อำเภอวัดโบสถ์	๑๓๘
วังทอง - อำเภอป่าหมากเดิม	๑๓๙
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอวังทอง	๑๓๙
วัดสำคัญที่น่าสนใจในท้องที่อำเภอวังทอง	๑๔๐
วัดพระพุทธบาทเขาสมอแครง	๑๔๐
วัดวังทอง วัดบางสะพาน	๑๔๓

วัดคลองเป็ด	๑๔๔
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอวังทอง	๑๔๕
วัดร้างในท้องที่อำเภอวังทอง	๑๔๕
นิยายเกี่ยวกับบึงราชชนกหนองแขวนและเขาสมอแครงในท้องที่อำเภอวังทอง	๑๔๖
บางกระทู้ม — อำเภอหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก	๑๔๗
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอบางกระทู้ม	๑๔๕
วัดที่น่าสนใจในท้องที่อำเภอบางกระทู้ม	๑๕๐
วัดโคกสลด	๑๕๐
วัดย่านยาว	๑๕๒
วัดกำแพงมณี วัดบางกระทู้ม	๑๕๓
วัดห้วยแก้ว	๑๕๔
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอบางกระทู้ม	๑๕๕
บางระกำ — อำเภอหนึ่งของพิษณุโลก	๑๕๖
หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอบางระกำ	๑๕๖
วัดที่น่าสนใจในท้องที่อำเภอบางระกำ	๑๕๗
วัดสุนทรประดิษฐ์	๑๕๗
วัดท่าโก วัดคลองวัดไร่ วัดตะโม้ วัดพรหมเกษร	๑๕๕
วัดต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอบางระกำ	๑๕๕
วัดร้างในท้องที่อำเภอบางระกำ	๑๖๐
บึงตะเค็ง—บึงใหญ่ของอำเภอบางระกำ	๑๖๐
ชาติตระการ — กิ่งอำเภอหนึ่งของพิษณุโลก	๑๖๓
หมู่บ้านตำบลในท้องที่กิ่งอำเภอชาติตระการ	๑๖๔
วัดต่าง ๆ ในท้องที่กิ่งอำเภอชาติตระการ	๑๖๔

วัดร้างในท้องที่กิ่งอำเภอชาติตระการ	๑๖๔
ช่อถนนในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก	๑๖๕
ช่อสถานีรถไฟในท้องที่จังหวัดพิษณุโลก	๑๖๖
แม่น้ำลำคลองในอดีตและปัจจุบัน	๑๖๗
แม่น้ำน่าน	๑๖๗
แม่น้ำยม	๑๖๘
แม่น้ำแควน้อย	๑๖๙
แม่น้ำวังทอง	๑๖๙
คลองมะเกลือ คลองวังมะขาม คลองเนินกุ่ม	๑๗๐
ช่อบงหนองในท้องที่จังหวัดพิษณุโลก	๑๗๔
ช่อภูเขาในท้องที่จังหวัดพิษณุโลก	๑๗๗
ภาคผนวก ลิลิตพายัพ	๑๗๙
บรรณานุกรม	๑๘๑
สาบาญคนเรือ	๑๘๕

แผนที่แสดงบริเวณจังหวัดพิษณุโลก
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

100-00

101-00

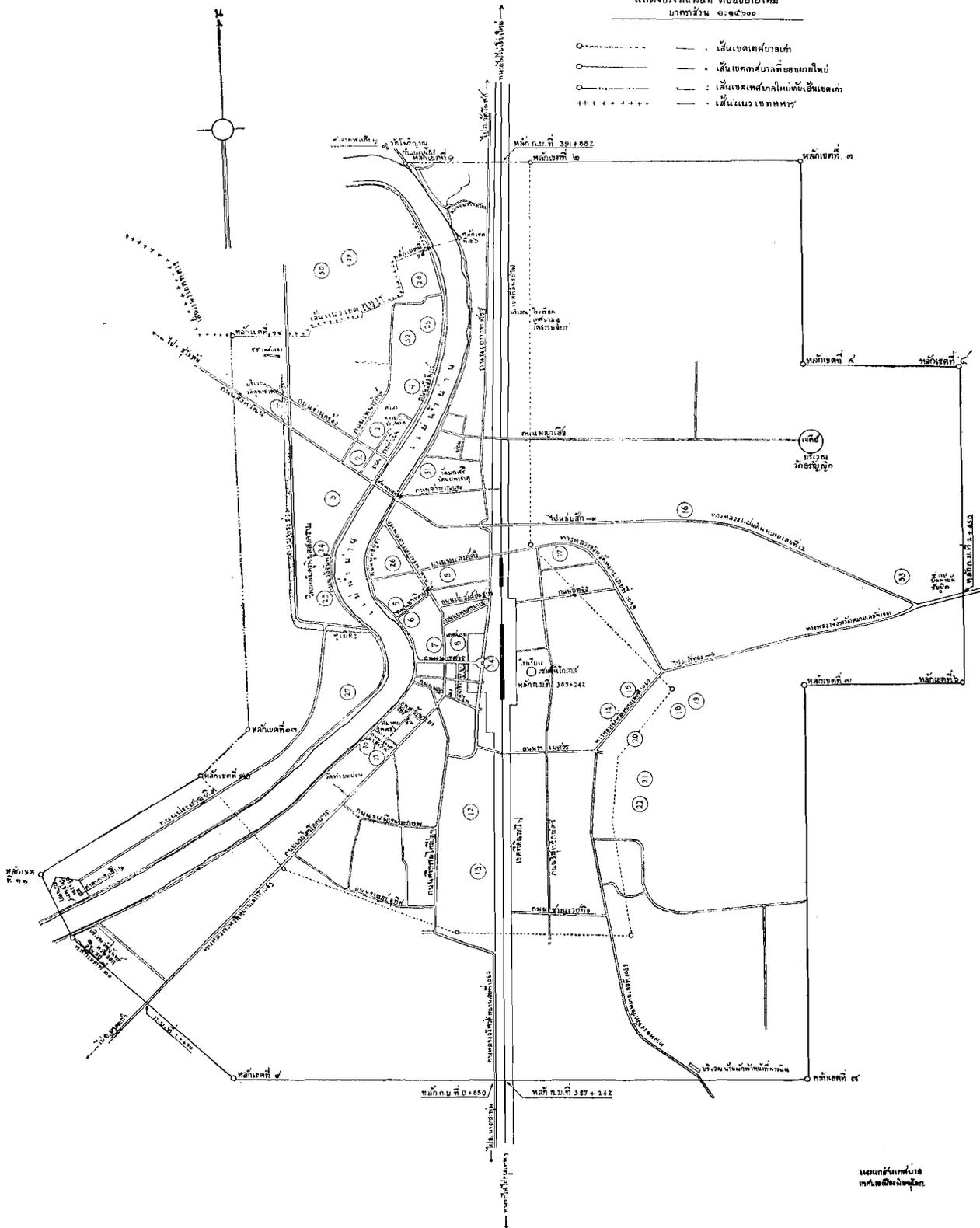

แผนที่เขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก

แสดงบริเวณพื้นที่ พยชยชัยใหม่
 มาตรการ ๑:๑๕๐๐๐

- เส้นเขตเทศบาลเก่า
- เส้นเขตเทศบาลที่ขยายใหม่
- เส้นเขตเทศบาลใหม่ที่ยื่นเขตเก่า
- +++++ เส้นแนวเขตทหาร

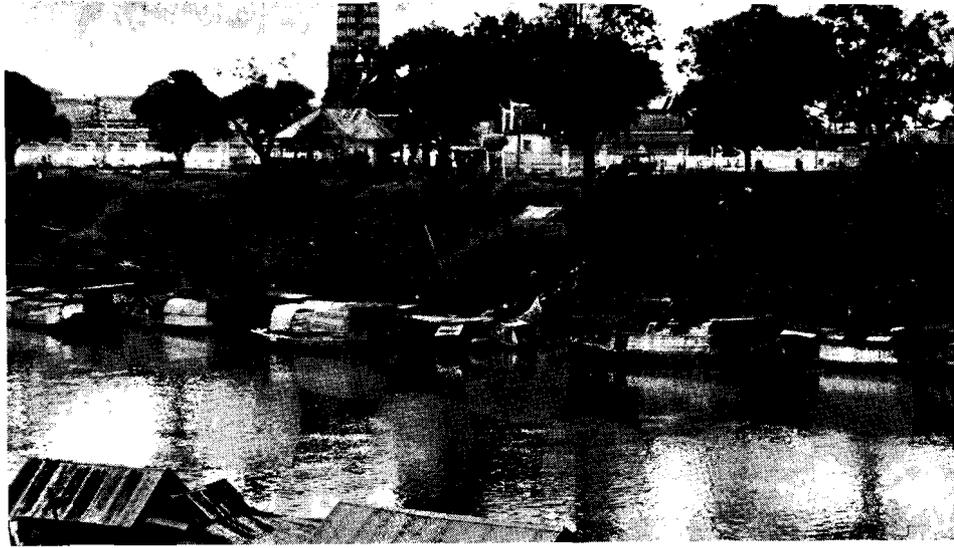

แผนผังเทศบาล
 เทศบาลเมืองพิษณุโลก

แผนที่เขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน
 ซึ่งแตกข้างเทศบาล เทศบาลเมืองพิษณุโลกจัดทำขึ้น

สถานที่ราชการในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก

๑. ศาลากลางจังหวัด
๒. ทว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก
๓. ศาลยุติธรรม
๔. ที่ทำการป่าไม้เขต
๕. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข
๖. ที่ทำการโทรศัพท์
๗. กองบังคับการตำรวจภูธรภาค ๖
๘. สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลก
๙. การประปาเทศบาล
๑๐. การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
๑๑. สถานีดับเพลิง
๑๒. โรงพยาบาลพุทธชินราช
๑๓. โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์
๑๔. เขตการทาง
๑๕. แขวงการทาง
๑๖. องค์การป่าไม้
๑๗. หน่วยปราบปรามมาเดเวีย
๑๘. ที่ทำการโทรคมนาคม
๑๙. สถานีวิทยุกระจายเสียง ๐๑๑
๒๐. โรงเรียนการช่างพิษณุโลก
๒๑. ๒๒. วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก
๒๓. วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม
๒๔. โรงเรียนการช่างสตรีพิษณุโลก
๒๕. โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม
๒๖. โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี
๒๗. หน่วยปราบปรามตำรวจภูธรพิษณุโลก
๒๘. หน่วยสารวัตรทหารจังหวัด
๒๙. ๓๐. ค่ายทหาร
๓๑. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
๓๒. ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
๓๓. ทัณฑสถานเปิด อรัญญิก
๓๔. สถานีรถไฟพิษณุโลก

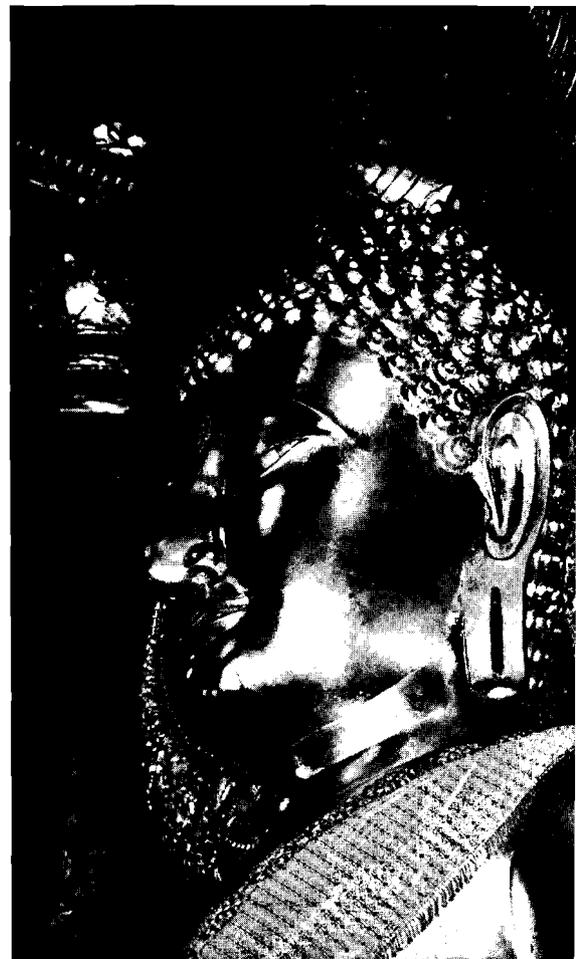

ทิวทัศน์หน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุริมแม่น้ำน่าน

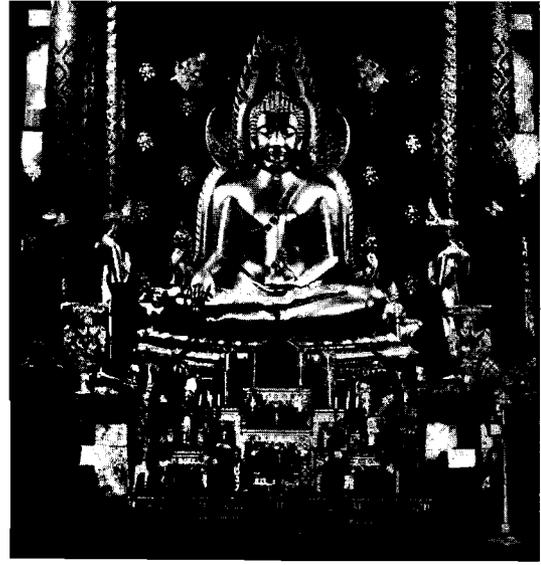
ซากกำแพงเมืองด้านเหนือที่วัดโพธิญาณ

ทิวทัศน์แม่น้ำน่านมองเห็นวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
วัดราชบูรณะ และสะพานนเรศวร

พระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

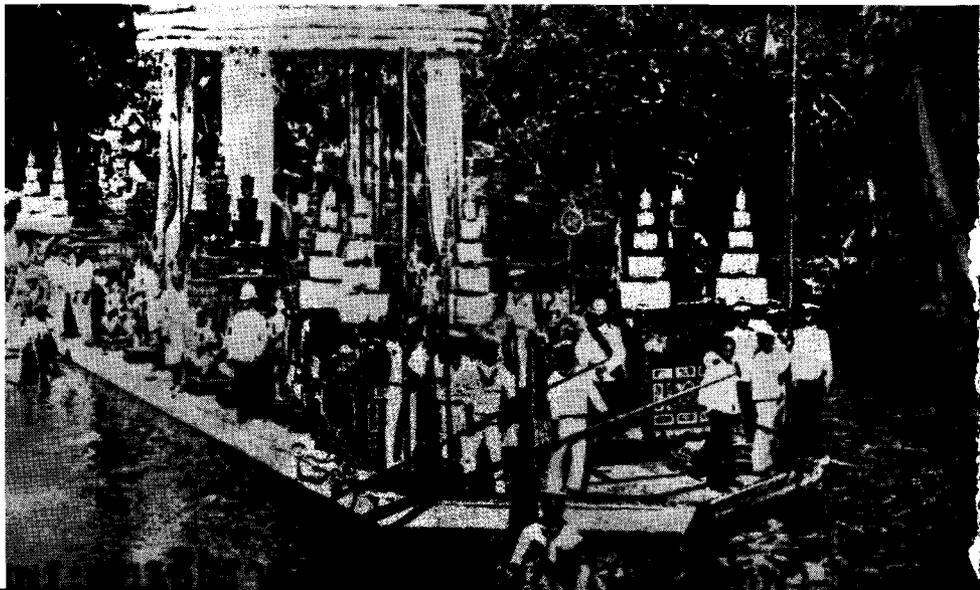

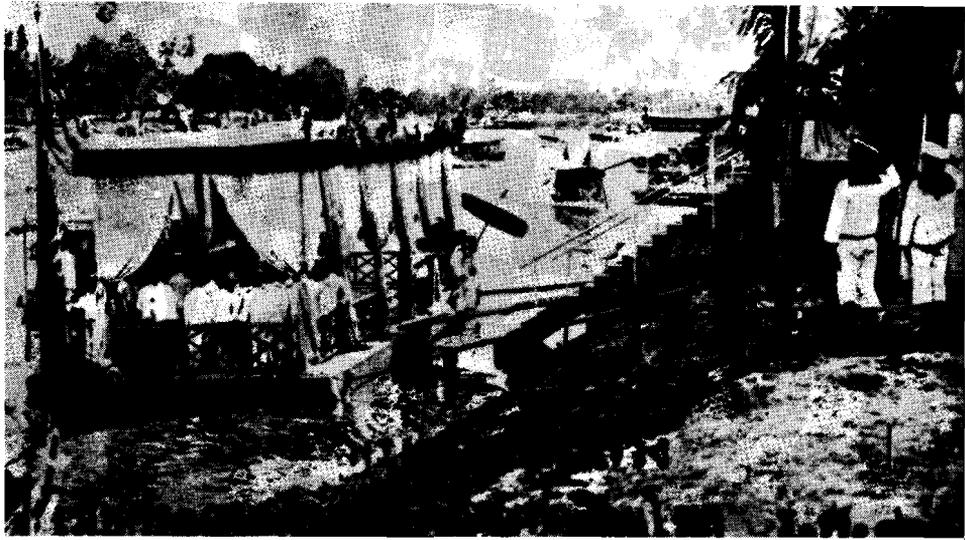
พระพุทธรชินราชวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

พระพุทธรูปในพิพิธภัณฑสถานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ขบวนแห่พระพุทธรชินราช (องค์จำลอง) ลงไปกรุงเทพฯ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐

พระราชพิธีหลวงเมื่อกวาวรัชกาลที่ ๕ เสด็จมณฑลพิษณุโลก เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐

พระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (องค์เดิม)
ในพิพิธภัณฑ์สถานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ลายประดับมุกบานประตูพระวิหารพระพุทธชินราช

